

ESKİ TÜRKÇEDEN GÜNÜMÜZ STANDART TÜRKİYE TÜRKÇESİNE $-(A/I)G+IIG>$

$-(A/I)GII(G)$ EKİ

Çiğdem TOPÇU*

Özet

Bugün Türkiye Türkçesinde *acıklı*, *becerikli* gibi teşkillerde kullanılan $-(A/I)KII$ eki, Eski Türkçedeki $-(A/I)GII(G)$ ekinin ses değişmesi yaşamış hâlidir. Bu çalışmada $-(A/I)KII$ ekinin fonksiyonları, Türk dilinin tarihi şiveleri ve günümüz standart Türkiye Türkçesine ait metinlerin tanıklığıyla tespit edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu ekin, Eski Türkçe dönemi şivelerinden Uygur Türkçesi ve Orta Türkçe dönemi şivelerinden özellikle Karahanlı ve Harezmi Türkçesinde sıkça kullanılmasına rağmen, bugün dar bir kullanım alanına sahip olduğu görülmektedir. Çalışmada, ekin Eski Türkçeden günümüze geçirmiş olduğu seyrin, fonetik ve morfofonetik bakımdan nasıl bir tabloyu meydana getirdiği ifade edilecektir.

Anahtar Sözcükler: ek, fonksiyon, sıfat fiil, isim fiil.

$-(A/I)G+IIG>$ $-(A/I)GII(G)$ SUFFIX FROM OLD TURKISH TO STANDARDIZED TODAY'S TURKEY TURKISH

Abstract

$-(A/I)KII$ is the suffix that is used in the words like *acıklı*, *becerikli* in Turkey Turkish today, experienced a form of sound change. In this work, the functions of $-(A/I)KII$ suffix, are tried to determine, by evidence of the texts are belong to Turkish language's historical accents and today's Turkish. Although widely used in Uygur Turkish from old Turkish accents and Karahanli and Harezmi Turkish from Middle Turkish accents, observed that it has limited usage today. In work, this suffix's cruising in terms of phonetic and morphophonetic, from old Turkish to today, will be explained.

Keywords: suffix, function, adjective verb, verbal noun.

Bu çalışmada, $-(A/I)KII$ ekinin, Türk dilinin tarihî şiveleri ile günümüz şivelerinden sadece Türkiye Türkçesindeki konumu ele alınmıştır. Türkiye Türkçesi ağızları da çalışma konusunun dışında bırakılmıştır. Bilindiği gibi, Türk dilinin birçok tarihî metni üzerine transkripsiyon ve gramer özellikleri bakımından yapılmış çalışmalar mevcuttur. Söz konusu ekin fonksiyonlarının tespiti hususunda, önemine binaen, bu eserlerden taranarak alınan örnek cümlelerin günümüz Türkçesine aktarılmış hâlleri varsa, uygun görüldüğü takdirde, bunlardan istifade edilmiş, yoksa aktarma işlemi tarafımızdan yapılmıştır.

Bu doğrultuda Türkiye Türkçesi ile ilgili hazırlanmış gramer çalışmaları incelendiğinde $-(A/I)KII$ ekiyle ilgili ayrıntılı bir açıklamanın olmadığı görülmektedir. Günümüzde sınırlı

* Arş. Gör.; Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ctopcu@sakarya.edu.tr.

olarak kullanılan bu ekin içinde bulunduğu teşkillerden bazıları, genellikle sözlüklerde (güncel ve etimolojik) madde başı yapılmıştır. Ancak Türk dilinin tarihî dönemlerinde fonksiyonu bakımından çoğunlukla sıfat fiil ve isim fiil (ve bunlara göre daha sınırlı olmak kaydıyla yapım eki) olarak kullanılan bu morfem, günümüzde az sayıda ve belirli kelimelere eklenmekte, genellikle de sıfat fiil fonksiyonunda kullanılmaktadır. Ancak bu ekin, dil bilgisi çalışmalarında sıfat fiil fonksiyonunu icra eden görev elemanları arasında zikredilmediği görülmektedir.¹

Morfemler fonksiyonların gerçekleşmesinde vasıta kılınan araçlardır. Önemli olan ekin söz dizisindeki yeri itibarıyla hangi fonksiyonu icra ettiğidir. Dolayısıyla bugünkü *-(A/I)KII* eki, tarihî şivelerden itibaren çoğunlukla, fiili “manaca muhafaza edip şekilce geçici olarak, kullanım müddeti boyunca isim kalıbına aktarma fonksiyonuyla diğer ek türlerinden ayrı ve muadil bir kategori oluşturan” (Turan, 2007: 1838-1839) fiilimsi eklerinin bir mensubu (isim fiil veya sıfat fiil) olarak görev yapmaktadır. Ancak bu ekin zaman zaman fiilin anlamını değiştirdiği, yani yapım eki görevini üstlendiği de söz konusu olmasına rağmen, bu durum da araştırmacılar tarafından pek dikkate alınmamıştır. Bu çalışmada ekin Türk dilinin dönemlerine göre, geçtiği metinlerde icra ettiği fonksiyonlar tespit edilmiştir.

Eski Türkçe Döneminde:

Gabain, Eski Türkçede bu ekin (“-°gII”) fiilden sıfat ve isim yaptığını nadir olarak da “-*İkII*” şeklinde kullanıldığını ifade ederek şu kelimeleri örnek gösterir: “*oğuğlı üntüğü tənri ‘çağırın ve cevap veren tanrı’, buzuğlı ‘mahvedici’... ädgü ögü ‘dost, arkadaş’, ürikli ‘olmakta olan’* (Gabain, 2007: 52, 56) .

Gemalmaz da ekin fiilden isim ve sıfat yaptığını ifade etmek suretiyle, n/ şivesinde düz geniş ünlülü (-AGII) ve ötümsüz patlayıcılı (-IKII) olarak da kullanıldığını belirterek “*eşid-ıgıli: işiten, ... ö-gli: düşünen... yarat-ıgıli: yaratan...*” örneklerini kaydeder (Gemalmaz, 1990: 30).

Eraslan ise bu ekin isim fiil eki olduğunu ifade etmekle birlikte “Ek kullanılıştan düşünce yerini aynı mana ve fonksiyona sahip -ğan/-gen, -қан/-ken ekine devretmiştir...” açıklamasını yapar (Eraslan, 1980: 38).²

Köktürkçede:

Ek, Köktürk kitabelerinde, tespitimize göre, sadece bir yerde geçer: “*yuyka eriklig topulğalı uçuz ermiş yinçge eriklig üzgeli uçuz ‘yufka olanı delmek kolay imiş, ince olanı*

¹ Mesela Korkmaz (2007), sıfat fiil eklerini şu şekilde sıralar: “-*Dik/-DUk,- mİş/-mUş, -An, -mAz, -Icl/-UcU, -AcAk, -AsI.*”

² Eraslan, ayrıca bu ekin, birleşik bir ek olduğunu söyler ve yapısı hakkında Bang, Ramstedt ve C. Brocelmann’ın -ğ/-g fiilden isim yapma eki ve +lı/+li edatından oluştuğu yönündeki fikrini de zikreder; fakat kendisi +II’nın edat değil bir ek olduğunu düşündüğünü belirtir (Eraslan, 1980: 38-39).

kırmak kolay.”³ (T I G- 6) Fakat o döneme ait birçok çalışması bulunan Tuna tarafından **yatıġlı** kelimesi de kaydedilmektedir (Tuna, 1960: 270).

Uygur Türkçesinde:

Yapılan inceleme sonucunda bu ekin Köktürkçenin aksine, Uygur Türkçesinde daha geniş bir kullanıma sahip olduğu ve sıfat fiil fonksiyonunda kullanıldığı, son sesinin yer yer eridiği görülmüştür.

Erdal (1991: 345), bu eki “-(X)glXg” fiilden türeyen isimler arasında gösterir ve bunların pasif sıfat fiiller olduğunu söyler. Kaydettiği, çoğu Uygur Türkçesine ait, örneklerden bazıları şunlardır: “*közi yümüġlüg olorur ärti. (Ht VI 2)*” (Erdal, 1991: 345) ‘*gözü yumulu otururdu.*’ Yazar, fonksiyon esaslı bir değerlendirme yaparak burada *yüm-* fiilinden türetilmiş bir *yümüg* isminin söz konusu olmadığını, *-üġlüg*’ün gözlerin *kapalı* olduğunu anlatan bir sıfat fiil eki olması gerektiğini ifade eder. Yazarın, aynı bağlamda değerlendirdiği diğer ekleşme örneklerinden bazıları şunlardır:

“*käntirin örmüş paşukul yamaġlıġ ton (Maitr 170 r 16) ‘kenevirden yapılmış paşukul yamalı elbise’ ... , yüġrük atların koşuġluga kaġlı (Suv, 636, 21) ‘hızlı koşan atlarla koşulmuş kaġnı’ ... , ädgü unaglıġ işlär (BT 713) ‘iyi ve kabul edilebilir işler’ ... , köl üzä suvaglıġ yer ‘göl üzerinde sulanan yer’ ... , ürtüġlüg kizläġlig iz oruklar (Ht....) ‘gizlenmiş yollar’ ... tınıġlarka amrak säviglig ‘canlılara hoş sevilen’ (TuoLuoNi 96)’”⁴ (Erdal, 1991: 345-347).*

Ayrıca Erdal’ın verdiği örneklerde ekin, aynı kelimeye düz-geniş ünlülü olarak eklendiği de görülmektedir⁵: “*çıntan ekişi birlä kataglı(i)g... çäçäklär (Maitr 18 v5) ‘mücevher ile karışmış çiçekler’ ... , kök birlä katgıġ savlar (BT II 990) ‘göġe karışmış sözler’ ”* (Erdal, 1991: 345).

Bunların dışında verilebilecek örneklerden bazıları şunlardır:

³ Tekin de aynı fikirdedir ve kelimeyi şu şekilde açıklar: “...ärkli < *är-iglı... ‘olan’ (Tekin, 2003:172). Ancak kelimenin metindeki kullanımına bakılırsa “erklıġ” şeklinde değil de “eriklıġ” şeklinde de transkripsiyon edilebileceği görülmektedir, çünkü Köktürk metinlerinde ünlülerin, imlâ gereği kelime başında ve içinde uzunluk söz konusu olmadığı sürece yazıda gösterilmediği bilinmektedir. Bu hususta ayrıntılı bilgi için bk. Tuna, Osman Nedim (1960), Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller, *TDAY-Belleten*, s. 213-282. Nitekim yukarıda görüldüğü gibi, Gabain de kelimeyi “ärklı” şeklinde okumayı tercih etmiştir: “**ärklı ‘olmakta olan’**” (Gabain, 2007: 52). Alyılmaz (1994: 84) ise bu cümleleri “*yuyka erkli topl(a)g(a)lı uç(u)z ermiş: yufka iken delmek kolay imiş...y(i)ñçege erkli(i)g üzgeli uç(u)z: ince iken koparmak kolay (emiş)*” şeklinde okumuş ve günümüz Türkçesine aktarmıştır.

Ayrıca Tuna (1960: 270) söz konusu ekin son sesinin uzun olduğuna da dikkat çeker.

⁴ Son olarak Erdal, bugün -(X)glXg’ın Türk cumhuriyetlerinde -(X)lX sıfat fiili olarak yaşadığını söyler (Erdal, 1991: 349). Ancak bu hususa, ekin Türkiye Türkçesi için durumunu açıklarken değineceğiz.

⁵ Nitekim Gemalmaz (1990: 30), yukarıda işaret edildiği gibi, n/ şivesinde bu durumun gerçekleştiğini bildirmişti.

“(yara)t(i)ğlı ol tidimiz erser... hormuzta ‘yaradan odur dedik ise; hormuzta’” (Huas. XXX), “azğuruğlı yolka kim tiser ‘azdıran yola (gelen?) kimdir? denilse’” (Huas. 127) “yarukın kuvratığlı feriştelere ‘nurunu toplayıcı olan melekler’” (Huas. 224)

Karahanlı Türkçesinde:

Hacıeminoğlu, Karahanlı Türkçesinde bu ekin, sıfat fiil eki olarak görev yaptığını belirtir: “...körümegli <körümegli ‘göremeyen’, körümeğli közlerde kitti usu (KB-102), oğraglı <ogra-ğlı ‘uğrayan’, ol sanga oğraglı ol (DLT -III, 315-8), sevigli <sev-igli ‘sevilen’, sevigli sevincin anı öğdiler (KB-450)...” (Hacıeminoğlu, 2003: 167)

Bu sayılanların dışında, sıfat fiil fonksiyonu gerçekleştirdiğini tespit ettiğimiz söz dizimi örneklerinden bazıları şunlardır:

“tikiklig ton: dikilmiş elbise, töküklüg tarığ: dökülmüş buğday.” (DLT I: 509), “töşeklig töşek: döşenmiş döşek, döşeli döşek.” (DLT I: 510-512), “men ewge barığlı men...” (DLT I, 25-8) ‘ben eve gideceğim.’, “men sanga barığlı men ...” (DLT II, 57-22) ‘ben sana gideceğim.’, “ol munda turuğlı ol ‘o, burada duracak.’ (DLT II, 57-24), “ol manga keligli turur” (DLT II 58-2) ‘o, bana gelecektir.’, “ol manga tawar berigli ol” (DLT II 58-3) ‘o bana davar verecek.’⁶, “ol tengrige tapnığlı erdi..., ol meni suwdın keçrükli erdi: ‘o, tanrıya tapanlardan idi.’, o, beni sudan geçirenlerden idi” (DLT II 169).

Kâşgarlı Mahmud, buradaki -İğ’ların mastar eki, +II’nin ise sıfat yaptığını, sonuçta bunların mastar olduğunu söyler. Ancak buradaki eklemelerde tamlayanın telaffuz edilen veya Ø ile karşılanan bir tamlananı nitelediği, dolayısıyla söz konusu ekin sıfat fiil eki olduğu görülmektedir.

KB’de de ekin sıkça sıfat fiil fonksiyonunda kullanıldığı görülür:

“toğuşlı ölür ol ağığlı ilür

yoriğlı tınur ol birigli alır” (KB 1049) ‘doğan ölür, yükselen iner; yürüyen dinlenir, veren alır.’

“ölümni biligli usansa özün

ölüm tutsa aşğı bulunmaz sözün” (KB 1141) ‘ölümü bilen nefsin gâfil olsa da ölüm geldiğinde sözün fayda etmez.’

“biligli bayat ol bilir bu işig

⁶ DLT yazarı, bu cümleleri sırasıyla şu şekilde aktarmaktadır: “ben eve gitmek üzereyim.”, “ben, sana gitmeği içinde gizlemiş idim.”, “o burada kalkmayı içerisinde kurmuştu.”, “o bana gelmek dileği beslemektedir.”, “o bana mal vermek kararındadır.”

uğuğlı uğan ol uğar bu işig.” (KB 1531) *‘bilen tanrıdır, bilir bu işi; anlayan tanrıdır, o anlar bu işi.’*

“sanga birdi dđnya esirkemedi

*manga birmegeymđ **birigli** idi”* (KB 3745) *‘sana dđnya verdi, esirgemedi; bana vermeyecek mi **veren**, ihsan eden tanrı.’*

“keçigli turur dđnya keçti sađın

keligli ölüm utru keldi sağın” (KB 1465) *‘dđnya **geçicidir**, geçti say; **gelici** ölüm karşına geldi say.’*

“ilig bolsa isiz ajunuđ buzar

ķısıđlısı bolmasa yoldın azar.” (KB 5282) *‘kötü kişi hükümdar olsa dđnyayı bozar, **ķıstlayanı** olmasa yoldan çıkar.’*

“kitap atı urdum ķutadđu bilig

*kitap **okıđlıķa** tutsu elig”* (KB 350) *‘kitabın adını saadet veren bilgi koydum, **okuyana** saadet versin ve elini tutsun.’*

Yukarıdaki sıfat fiil fonksiyonundan farklı olarak ekin isim fiil fonksiyonunu icra etmesi de söz konusudur:

*“kamuđ neng tavarıđ **biligli** kerek*

*ağırın ucuzun **uğuğlı** kerek.”* (KB 2802) *‘her ne mal varsa **bilmek** gerek, pahalısını ucuzunu **anlamak** gerek.’*

“biliglig kiřining sawı eksümez

***ağığlı** süzük yul suwı eksümez”* (KB 973) *‘bilgili kişinin sözü tükenmez, temiz yolun **akan** suyu tükenmez.’*⁷

řu örnekte ise ekin, yapım fonksiyonunda olduğu görölür:

*“...**tođlı** böri yétilsün*

*ķadđu yeme sawılsun” ‘...**kuzu** kurtla beraber yürüsün, bizden keder gitsin’* (DLT 106)
[:“**to-ķli**⁸: altı aylık kuzu” (DLT I, 431)]

⁷ Dikkat edilirse *biliglig*, *bilen* değil; *bilgili*, *bilgi sahibi* anlamında kullanılmıştır, o nedenle kelime bil-ig (yapım eki)+li (sıfatlama eki) şeklinde tahlil edilmelidir.

⁸ Turan (2012: 73) da burada söz konusu ekin *-ķli* olduğuna işaret eder.

Harezmi Türkçesinde:

Bu dönemde ek, Uygur ve Karahanlı Türkçesine göre daha az örnekle karşımıza çıkar:

“...biling bu beyān şeyh şeref h̄ācening

mebādi sülūkda **bitiglig** turur.” ‘...Bilin ki, bu bilgi Şeyh Şeref Hoca’nın Mebādi Sülūk adlı kitabında **yazılıdır**.’” (MM 22 [198b] 349)

“küçlüg **yaratıglıg** at...” (ME96 [I]) ‘güçlü **yaratılmış** at.’

“velāyet kerāmet ‘ibādetleri

tümen türlüg esrar işaretleri

çın-oğ kuṭb-ı ‘ālem veliyyü’l-verā

alıglı köngüller irādetleri” “ ‘O, ermişliği, kerameti ve ibadetleri, binlerce çeşit sırları ve işaretleri olan, gönüllerin iradelerini ellerinden **alan**, gerçek bir lider, ermiş bir kişidir.’” (MM 384-4)

“bu **körüglı** aydı ahvālı ne teg turur (NF, 345-17)” (Bayraktar, 2004: 85) ‘bunu **gören** dedi ki halin nice dir.’

“‘ilim ‘ālem içre **biligli** telim

taḳı da ‘vi birle **kéđigli** kilim...’ ‘kâinatta ilim **bilen** ve iddia ile kilim **giyen** çok olur.’” (MM 25b [201b] 396)

“**tütrekli** boldı...” (ME 1) ‘**tütreyecek** oldu.’”

Yukarıdaki örneklerde görülen sıfat fiil fonksiyonunun yanında isim fiil olarak görev de yapmaktadır:

“bu ‘ālem kitāb ol **okuḡlı** kerek

açuk ḥaṭ açıp köz **bakıglı** kerek” ‘bu ālem bir kitap, **okumak** gerek; yazısı açık, göz açıp **bakmak** gerek.’” (MM 22a [198a] 338)

Kıpçak Türkçesinde

Toparlı (1992: 135), Kıpçak Türkçesine ait eserlerden biri olan İrşādü’l-Mülük Ve’s-Selâtin’in gramer hususiyetlerini belirtirken aşağıdaki örneklerin sıfat fiil ekli teşkilleri olduğunu bildirmektedir ve bu teşkillerin sayısı çok azdır:

“...kaçan kim tang atsa **sewüglü** turur kim fecr namazın kılğay tang qarangusunda...” (İMVS 325a-3) ‘sabah namazını tan karanlığında kılrsa, bu **sevilirdir**.’

“... ve eger **azıglı** keçik öltürse yiyilmes...” (İMVS 355a-8) ‘ve eğer **azmış** keyik öldürse yenmez.’

“...āşikāre turur ‘ākıl müsülmānlar arasında. taķı **örtüglü** turur kiçkez oğlanlar katında” (İMVS 498a-1) ‘ākil Müslümanlar arasında bellidir ve küçük evlatlar (tecrübesiz kimseler) arasında **saklanmıştır**.’

Ancak şu örnekte ek, yapım eki olarak değerlendirilebilir:

“...taķı kerek kim sulţān aşikāre bolğay, **örtüglük** bolmağay.” (İMVS 76b-6) ‘ve gerek ki sultan belli olmalı, **gizli** olmamalı.’ Burada **örtüglük**: örtülmüş, saklanmış anlamında kullanılmış değildir; **örtüglük**, aşikārenin zıt anlamında, yani ‘gizli’ anlamında kullanılmış olmalıdır. Dolayısıyla, kelime **örtü sahibi** (ört-ü+lü) anlamında da olmadığına göre, buradaki -**üglük** yapım ekidir.

Çağatay Türkçesinde:

Karşılaştığımız bütün örneklerde sıfat fiil fonksiyonu bulunmaktadır:

“mıhr zülfiğa köñli **bağlıg**⁹ idi

güyyiyā bu anga **atağlıg**¹⁰ idi” (AL S. 3b) ‘güneş gibi saçlarına gönli **bağlanmış** idi, güya bu onun için **adanmış** idi.’

“**yazıglıg**: yazılmış dimekdür.” (AL, 2002: 487)¹¹

“karağuda eylep **yarıglıg** taleb

anı tapmayın kayıttı huşk-leb” (Sİ 14-1750) ‘dudağı kurumuş kişi karanlıkta **parlayan** istek eyleyerek onu bulmadan döndü.’

“dimen gül bendesidür boynı **bağlıg**

⁹ bağlıg(ba-ğlıg): bağlanmış, nitekim ETY(1987:768)’de “ba-: bağlamak, raptetmek” ve DLT (IV, 58)’de “ba-: bağlamak, örgü yapmak” olarak geçmektedir.

¹⁰ AL’de “ataklık ve atağlıg” maddesi şu şekilde açıklanmış: “...falānga vü filānga adanmış u nāmzed olmuş dimekdür...” (AL, A2b.) Yine aynı eserde tekrar bir madde başı olarak “atağlıg: adağlı kıza dirler, nişānlu kıza dirler...” açıklaması yapılarak yukarıdaki örnek verilmiştir.

¹¹ Ancak şu örneklerde -(A/I)GIG şekilli sıfat fiil fonksiyonu görülmez:

“beşer haylıga til tutulğan zaman

tiriglik hemān kildi ölmek hemān” (Sİ 11) ‘insana konuşma yeteneği verildiğinde **dirilik** de ölüm de beraber verilmiştir.’

“iriglik çağı hāsmğa çare-sāz

katıglıg mağallı ra’iyyet-nevāz” (Sİ 9-1250) ‘**güçlü** zamanında düşmanına çare bulan kişi, **sıkıntılı** zamanında da sıkıntısını giderir.’ ir-ig:güç, kuvvet, ir-ig+lik: güçlü olduğundan burada -ig (yapım eki)+ lik (sıfatlama eki), yine ikinci dizede de katıglıg’da kat-ig: sıkıntı,zor; kat-ig+lıg: sıkıntı+lı anlamını karşıladığı için +lıg, sıfatlama eki fonksiyonundadır.

gedâyîdur tonı her yan yamağlığ” (FŞ 15) ‘bir güle köle gibi boynu **bağlanmış** demeyin, o elbisesinin her yanı **yamalı** bir köledir.’

Bazı örneklerde ekin son sesinin ötümsüzleştiği (G#>K#) görülür ki bu Doğu Türkçesinin hususiyetlerindedir:

“*irür bir levh-i sîm üzre yazıglık*

taparsın div boynıda asıglık” (AL A.4b) ‘bir gümüş levha üzerine **yazılı** olur ama bulursun ki şeytanın boynunda **asılıdır**.’ ve bunun gibi: “**bitiklik**:... **yazılmış** dimekdir.”, “**sanaglık**: **aymalu** ve **ayacak** dimekdir.”, “**kömüklük**:... **gömülmüş**, ya’nî defn olunmuş nesne dimekdir.” (AL, 2002: 181, 343, 449).

Şu örnekte ise ekin son sesinin erimiş olduğu görülür, bu durumun Oğuz Türkçesi tesiriyle olduğu söylenebilir: “*bağıl, neteg boldı yawuz işlig ortak katıglularnıng songı!* (KÇ 103, 104) ‘Bak, kötü işli ortak **koşucuların** sonu ne oldu!’

Eski Anadolu Türkçesinde:

Gülsevin ve Boz, “*korkılu (M. C. 24b.3)*” kelimesini örnek göstererek, söz konusu eki “filden isim türeten ekler” başlığı altında, şu şekilde açıklar: “-IIU: Eski Türkçedeki -(I)GII ekinin devamıdır. Geçişsiz fiile gelerek sıfat yapmıştır.” (Gülsevin-Boz, 2004: 158) Ancak taradığımız metinlerde ekin Eski Anadolu Türkçesinde sadece -IIU değil, -(A/U)K (>h)IU şeklinde karşılandığı ve sıfat fiilin yanı sıra yapım eki görevini gerçekleştirdiği örneklerle rastladık.

Dolayısıyla Eski Türkçedeki -(A/I)GII(G) ekinin, Eski Anadolu Türkçesinde, ilk ünsüzünün ötümsüzleşerek K/(<G/)’ ya dönüştüğü, sonundaki G# (> Ø) sesinin eridiği ve kullanım alanının daraldığı söylenebilir.

Ek, şu beyitte sıfat fiil fonksiyonuyla karşımıza çıkar:

“*garībün göñli şınuğdur bilürsin*

hağkı şınuğlu göñülde bulursın” (H 2461) ‘Garip kimsenin gönlü kırıktır, bilirsin ki Allah’ı **kırılmış** gönülde bulursun.’

KBD’da ekin ilk ünsüzünün, bir ağız özelliği olarak, ötümsüzleştikten sonra sızıcılaştığına (G/>k />h/) da tesadüf edilir:

“ne kıydı cânuma bu kaşları **ulaşuhlu**¹²

ki furkata sala diler bu gözi kıymalu” (KBD 241) ‘bu kaşları **bitişik** niçin canıma kıydı, ki beni ayrılığa salmak ister bu gözü kıyıcı.’

“ben pîrem ü ‘âşık velî ol oğlan u **umahludur**

ferhâd-ı şîrin düşmüşem ol leylî-i mecnun için” (KBD 974) “ben pîr ve aşığım fakat o oğlan (yani tecrübesiz) ve **bekleyendir**, ben ise o mecnunun leylası için şîrinin ferhadı olmuşum.’

“halka tarik-ı hak **bağludur**...(Nasayih. XVII.179)” (Tar.S, 375) ‘hak yolu halka **bağlanmıştır**.¹³

Ayrıca bu morfemin aşağıdaki örnekte yapım eki fonksiyonunu icra ettiğini de belirtmek gerekir:

“kimi eydür **uçukludur** dutar dîv

kimi eydür yalancıdır kılur rîv” (H 3908) ‘kimi şeytana uyar, **deli¹⁴dir**, der; kimi hile yapar yalancıdır, der.’

Türkiye Türkçesinde:

Eski Türkçedeki -(A/I)GII(G) eki, Türkiye Türkçesinde -(A/I)KII (<G/ ötümsüzleşme, G#>Ø erime, nadiren G/> ğ, sızıcılışma) şekline dönüşmüş, Eski ve Orta Türkçe şivelerine göre daha az kullanılan bir ek konumundadır. Ancak ekin içinde bulunduğu teşkiller, bugün için ifade edilen kadar basit bir sonuçla karşımıza çıkmaz. Bu ekin birçok sesi içinde barındırması ve bu seslerin geçirdiği fonetik değişiklikler, morfofonetik tahlil bakımından birkaç yönü olan problemleri bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Öncelikle bazı teşkillerde, Eski Türkçedeki -(A/I)GII(G) ekinin ihtiva ettiği G seslerinin, tabii olarak, eridiği ve ekin -III şeklinde bir birleşik eke dönüştüğü fikri bazı dilciler tarafından dile getirilmiştir. Bu doğrultuda “asılı, ekili, sürülü, dikili...” gibi kelimeler, mesela Banguoğlu

¹² Kâmûs-ı Türkî (1989: 217)’de ulaş- fiilinin ilk anlamı “bitişmek, kesb-i ittishâl etmek, muttasıl’, ulaşık kelimesi de “bitişik, muttasıl, mülâşık, peyveste; yetmiş, vuşul bulmuş, vâşıl” olarak kaydedilmiştir. Dolayısıyla bu kelime de ‘bitişen, bitişik’ anlamı olduğu için kelimedeki -uhlu ekinin sıfat fiil fonksiyonunu gerçekleştirdiği düşünülebilir.

¹³ Eski Anadolu Türkçesinde yapım eki+ sıfatlama eki morfofonetik yapısına örnek olarak şu cümle örnek verilebilir: “Uyandım, kapiya vardım, taşradan **bağlu** buldum. (Ferec. XV.124)” (Tar.S, 374) ‘uyandım, kapiya gittim, dışardan **kilitli** buldum.’

¹⁴ Nitekim, eser için hazırlanan dizinde uçuklu, ‘sersem, derbeder, sarsak, deli’ (Ayan, 1979: 511) olarak açıklanmıştır. Bu da, -uklu ekinin, uç- fiilinin anlamını değiştiren bir görevi olduğuna işaret eder niteliktedir.

(2000: 251) tarafından “fiilden üreme isimler” başlığı altında “-ili sıfatları” olarak açıklanır ve buradaki ekin birleşikliğine işaret edilir.¹⁵

Hatiboğlu ise, Banguoğlu’nun verdiği örnekleri, “-ılı” şeklinde bir madde başı altında gösterir ve Eski Türkçedeki $-(A/IG)II(G)$ ile ilgisi olup olmadığına değinmeden, “-lı ekiyle kalıplaşarak eylem kök veya gövdelerinden ortaç görünümünde sıfat kurar.” (Hatiboğlu, 1974: 76-77) açıklamasını yapar.

Karaağaç (2012: 260) da yine aynı şekilde Eski Türkçedeki $-IG$ ekinin $G\#$ ’sinin erimesiyle oluşan $-I$ eki ve sıfat eki olarak adlandırdığı $+II$ ’nin bir araya gelmesiyle $-III$ biçiminde yeni bir birleşik ek oluştuğunu düşünmektedir. Yazara göre “...bu birleşik ek, $-I$ - edilgenlik ve bilinmezlik ekinden türetilen adlarla eş sesli duruma düşer: $-II (<IIg)$: eş sesli: $-(I)II (<-(I)l$ ‘*edilgenlik*’+ $-I-g$): *açı(g)lı* ‘*açığı olan*’/ eş seslisi: *aç-ı-l-ı* ‘*açılmış olan*’; *kapa(g)lı* ‘*kapağı olan*’/ eş seslisi: *kapa-l-ı* ‘*kapanmış*’... (Karaağaç, 2012: 260)¹⁶

$-(I)GIIG > -(I)II$ morfofonetik gelişmesi bir sakınca içermez. Ancak senkronik bir gramer incelemesinde *edilgenlik çatı eki – sıfat fiil eki* fonksiyonları tespit edilebilirken “-III” şeklinde bir sıfat fiil eki tespiti doğru olmaz. Türk dilinin tarihî örnekleri düşünüldüğünde mesela “*közi yümüglüg olurur ärti. (Ht VI 2)*” (Erdal, 1991: 345) ‘*Gözü yumulu otururdu..*’ Burada *yümüglüg* dendiğinde morfofonemik olarak edilgenlik algılanmakta iken edilgenlik çatı eki ve sıfat fiil ekinin morfofonetik olarak işaretlenebilecek bir durumu söz konusu değildir, o yüzden bu kelimenin *yüm-üglüg* (fiil-sıfat fiil eki) şeklinde tahlilinde bir sorun olmamaktadır. Günümüz Türkçesine ait örnekler üzerine eş zamanlı bir gramer incelemesinde muayyen ve diğerlerine denk bir ek sınıfını oluşturan çatı eki nasıl işaretleniyorsa (*as-ıl-mış, ek-il-en...gibi*); *asılı, ekili... gibi* teşkillerde de aynı durum söz konusudur.

¹⁵... Dilimiz geçişli fiillerden gelen ve bu edilen anlamının belirtilmesi gerekli olan üremelerde kullanmak üzere...-il-ik eklerinden değil de $-il-ig > -il-i$ eklerinden bir birleşik meydana getirmiştir: $-ili$ ($as-ılı=as-ıl-mış$)” (Banguoğlu, 2000: 251).

¹⁶ Ancak Karaağaç’ın verdiği örneklere dikkat edilirse, şöyle bir sorun göze çarpar: Elbette ‘açılmış’ anlamını kastettiğimizde *açılı* (: $aç-ıl-ı+Ø$), ‘kapanmış’ anlamını kastettiğimizde *kapalı* ($kapa-Ø-l+Ø$) kelimelerini kullanıyoruz; ancak ‘açığı olan’ demek istediğimizde *açıklı* (: $aç-ık+lı+Ø$); ‘kapağı olan’ anlamını kastettiğimizde ise *kapaklı* (: $kapa-k+l+Ø$) deriz. Yani ‘açığı olan’ ve ‘kapağı olan’ anlamları söz konusu olduğunda $-(I)k$ şekilli yapım eki ve $+II$ şekilli sıfatlama eki eklenmesini düşünmek gerekir.

Yazar, bunun dışında $+II$ ve $-II-I$ yapılarının birbirine karıştırılmaması gerektiğini, bu noktada $+II$ ’li olanların olumsuzunun $+slz$ ile yapılabildiğini, $-II-I$ ’li olanlarının ise $+slz$ ile olumsuzunun yapılamadığını belirtir ve bu durumu örneklendirir: “*ölçü > ölçülü gelir/ ölçüsüz gider: Ölçülü geliri/ ölçüsüz gideri vardı. ölçül-> ölçülü/ ölçülmemiş veya ölçülü değil: Yukarı raftaki kumaş ölçülü; aşağı raftaki ise; ölçülü değildir, ölçülmemiştir. sayı > sayılı/sayızsız: Onunla sayılı günler, sayısız mutluluklar yaşadık. sayıl-> sayılı/sayılmamış, sayılı değil: Sepetteki elmalar sayılı da armutlar sayılı değildi...*” (Karaağaç, 2012: 260).

Diğer taraftan şu da tasavvur edilebilir: “*biligli bayat ol bilir bu işig...*” ekleşmesindeki *biliglig*, bugün neden *bil-il-i*¹⁷ (ortaya atılan görüşe göre *bil-ili*) olarak karşılıyoruz da onun yerine *bilen* diyoruz? Bu da söz konusu ekin tarihî süreçte farklı fonksiyonlar yerine getirmiş olmasıyla ilgilidir ve ayrıca ekin *becerikli*, *acıklı* gibi teşkillerde de görüldüğü düşünülürse - (I)ll’ın sağlam bir zemine oturmadığı anlaşılır.¹⁸

Ancak *-ılı* şeklinde bir sıfat fiil ekine tek örnek gösterilebilir: *azılı*: “*Karamürsel Kapalı Cezaevi’nde tutuklu bulunan dört azılı mahkum, gardiyanın elini ayağını bağlayıp gece yarısı firar etti.*” (St.) (*az-ılı mahkum: az-mış mahkum*).

İkinci bir sorun ise, ekin içinde bulunduğu teşkillerdeki fonksiyonlarının tespiti ile ilgilidir. Bu ekin içinde bulunduğu teşkilleri, bugün Eski Türkçedeki gibi sağlıklı bir şekilde tahlil edilememektedir. Bu sıkıntılı durum, sınırlı sayıda kelimeye gelen bu ekin, fonksiyona dikkat edilmeden köken bilgisi bakımından değerlendirilmeleri ve diğer bazı gramer konularına ilişkin çalışmalara bahis konusu edilmesine sebep olmuştur. Meselâ *becerikli* kelimesi bunlardan biridir. Korkmaz (Korkmaz, 2007: 910), sıfat fiillerin, kalıcı sıfat ve adlar olamayacağını savunarak “... *becerikli çocuk*’taki *becerikli* sıfatı, çocuğun kalıcı bir vasfını bildirdiği hâlde, *gelecek yolcu*’daki gelecek sıfat fiili, yolcu adına hareket ve zaman kavramı taşıyan geçici bir vasıf vermektedir...” açıklamasını yapar, bu açıklamadan *becerikli* kelimesinin nasıl tahlil edileceği çok net anlaşılmasa da Korkmaz’ın buradaki kelimeyi yapım eki almış olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Ancak bir fiilin, bir varlığın kalıcı niteliği olması veya olmaması sıfat fiil veya yapım eki fonksiyonunun tespitinde kullanılacak bir ölçü değildir. Önemli olan ekin, fiilin anlamını değiştirip değiştirmediği ve telaffuz edilen veya Ø bir tamlananı nitelemesidir.

Nitekim Tuna, Korkmaz’ın aksine (*becerik* şeklinde bir kelimenin kullanılmadığı ve) kelimenin “*beceren, başaran*” manasında olduğu için buradaki *-ikli* ekinin sıfat fiil olduğunu söylemektedir. Kaldı ki Tuna bu eki, “-(I)kll < -(I)GIIG” şeklindeki bir madde başıyla, işaretlemekte ve “*emz-ikli: emzir-en*” ve bazı ağızlarda kullanılan “*başar-ıklı: becer-en*”

¹⁷ Oğuz Türkçesinde “*bil-il-> bil-in-, kıl-il-> kıl-m-...*” gibi örneklerde başkalaşma (bir kelimedede yan yana veya birbirinden uzakta bulunan ve nitelikleri aynı olan iki ünsüzden birinin, ötekinden farklı bir nitelik kazanması) ses olayı yaşanmıştır. Ancak “*bil-il-, kıl-il-...*” gibi morfemler Doğu Türkçesinde mevcuttur.” (Tuna, 1986: 37, 19).

¹⁸ Bunun yanı sıra yukarıda zikredilen *kapalı* ve onun benzer *dayalı* (*dayanmış*), *döşeli* (*döşenmiş*), *tıklı* (*tıkanmış*), *boyalı* (*boyanmış*), *yamalı* (*yamanmış*), *sıvalı* (*sıvanmış*)... gibi kelimelerde, -(A/I)GIIG ekinin morfofonetik olarak örneklediği söylenebilir. Nitekim bunlardan bazılarını tarihî metinlerden takip edebiliyoruz: *döşeli* (<*töşe-kliğ töşek* (DLT I: 510-512), *yamalı* (<*yama-ğlığ ton*) (Erdal, 1991: 345)... gibi. Bu şekillerin varlığı art zamanlı olarak çeşitli sebeplere bağlanabilir; ancak bu teşkillerdeki -II ekleri birer fiil ekleridirler: *kapa-lı*, *daya-lı*... Bacanlı da durağan durum sıfatı olarak adlandırdığı bu kelimelerde bir -II morfeiminin olduğunu söyler, ancak +II’nın -(X)III ekiyle analogik olarak fiilden sıfat türettiğini belirtir (Bacanlı, 2010: 121). Karadoğan (2008: 62) ise buradaki -I’nın sıfat fiil eki olduğunu düşünür. Deny (1941: 328)’e göre ise burada n/>l/ değişimi yaşanmıştır: *kapa-l-lı*, *daya-l-lı*, *döşe-l-lı*... Ancak Oğuz Türkçesinde n/>l/’den ziyade l/>n/ olması daha mümkündür. *dayan-lı*, *döşen-lı*... değil de *daya-lı*,... *döşe-li* dememiz bize -(A/I)GIIG’a işaret eder mahiyette görünmektedir.

kelimelerini de bu eke örnek göstermektedir (Tuna, 1986: 27-28).¹⁹ Tuna'nın bu görüşü isabetli görünmektedir. “*becerikli*” dışında başka kelimeler için de bu değerlendirmelerin söz konusu olduğu ifade edilebilir. Ancak bu değerlendirmelere, metinlerden taranan örnekleri, ekin gerçekleştirdiği üst fonksiyonlara göre kaydederken kısaca değinmeyi uygun buluyoruz.

Ekin sıfat fiil fonksiyonuyla karşımıza çıktığı örnekler:

“*Yetmiş dört yaşına rağmen hâlâ o becerikli kadındı.*” (DKu. 89) (*becer-ikli kadın: becer-en kadın*)

“...Çingene eşkiyası kurt kadar *dayanıklı*²⁰ değildi.” (DKu. 25) (*dayan-ıklı+Ø: dayan-an, dayanabil-en+Ø*)

“Üç çocuk annesi, *emzikli*²¹ kadın tek başına,

Koca berhâneyi silsin de, süpürsün de sana.” (S 127) (*emz-ikli kadın: emzir-en kadın*)²²

“*Bizim köylülere, bu aç kalış; macerasının en acıklı*²³ *tarafı gibi görünürdü.*” (Y 110) (*acı-klı tarafı: acın-acak tarafı*)

“*Bula bula da, o hayal meyal, bir utanmış yeni yetme yüz, bir çift kıpırdaklı dudak ki utancından açılmağa hicab eder.* (GÜ 31) (*kıpırda-klı dudak: kıpırda-yan dudak*)

“*Neden hükûmete Kur'anla bağli*²⁴ *Arnavud'u*

Ayırdınız da harâbettiniz bütün yurdu?” (S 294) (*ba-ğli+Ø : bağlan-mış+Ø*)

Ekin, yine sıfat fiil fonksiyonuyla, bazı kelimelere (özellikle n/ ünsüzü ile biten kelimelere, r/ ile biten bir örnekte de var) düz-geniş ünlülü olarak eklendiği de görülmektedir:

¹⁹ Tietze (2002: 300) ise becerik' (becer- fiilinden) in 'eli işe yatkın olma, ustalık, beceriklilik' anlamında olduğunu, becerikli deki -ik'in durum sıfat fiili yaptığını ve bu oluşumun bugün +li ve +siz ile kullanıldığını belirtir. Bununla ilgili olarak *yakışıklı* kelimesini de hatırlatır.

²⁰ Tietze tarafından bu kelime şu şekilde açıklanmaktadır: “‘dayanabilen, muhafaza edilir, çabuk bozulmaz; tahammüllü, çabuk yorulmaz’ < EO. *dayanık ‘dayanıklılık’ [EO.’da kullanılan, fiil kökü + -ık ekinden ibaret nomen actionis şekli...” (Tietze, 2002: 570). Ancak burada -ık+ II ekleşmesini verecek fonksiyon algısı yoktur.

²¹ “Gülensoy da buradaki ekin Eski Türkçe ile bağlantısını belirtir: “emzikli (*hlk.*) ‘Süt çocuğu olan kadın’ (YKS, 37) <em-(i)z-ikli [Köktürkçede -igli. Bugün becer-ikli sözcüğünde de yaşıyor.” (Gülensoy, 2007: 332).

²² Ancak “*Parkta gördüğü emzikli bebeği sevdi.*” gibi bir örnek düşünüldüğünde *emz-ik (yapım eki)+li (sıfatlama eki)* şeklinde bir tahlil söz konusu olacaktır.

²³ Tietze’de “acıklı: ‘acı verecek nitelikte, dokunaklı’ <acuk/acık /+II...” (Tietze, 2002: 87) şeklinde geçmektedir. Bu açıklamaya göre ‘acık’ ekleşmesinin yapım ekli olduğunu kabul edersek, yapım ekinin acı- fiilinin anlamını nasıl değiştirdiğini düşünebiliriz?

²⁴ Banguoğlu, bu şekli “bağ-la-lı> bağ-lı” olarak açıklamaktadır (Banguoğlu, 2000: 251).

Ayrıca “*Yeşil sarıklı bir oğlan ki, başta püskül yok.*

İmâmesinde fesin bağli sâde bir boncuk!” (S 8) gibi bir örnekte ise *ba-ğ (yapım eki)+lı (sıfatlama eki)* ekleşmesi vardır.

“Seksen sularında iki akrânın fersiz bakışlarından canlı hâtıra kıvılcımları çaktıracak askerlik günlerini, henüz aradan birkaç yıl geçmiş gibi keyifle yâd etmeleri ne kadar **dokunaklıydı**²⁵” (YKI 38) (**dokun-aklı+Ø: dokun-an+Ø**).

“Eksik olmasın bizim vergi dairelerinden **okunaklı** makbuz alınmaz. B. Felek” (TS 1495) (**okun-aklı makbuz: okun-ur makbuz**)

“Üzüm yiyenler kansere karşı daha **korunaklı**.” (www.agriliyiz.net) (**korun-aklı+Ø: korun-ur+Ø**)

“**Sürekli** diyeteye inanmam.” (Hür. 12) (**sür-ekli diyet: sür-en diyet**)

Bazı metinlerde şöyle dikkat çekici bir örneğe de rastlanmıştır:

“İğrendi, **kusaraklı** oldu; daha önce de mi böyle kokmaktaydı bu meretler?” (GÜ 225) (**kus-araklı+Ø ol-: kus-acak+Ø ol-**). Bu ekin Türk dilinin tarihî şivelerinde tahmin fonksiyonlu sıfat fiil görevinde kullanıldığından söz edilmişti.²⁶ Buna göre, burada **-(A/I)kII'** nın örneklediği söylenebilir.

Söz konusu ekin yapım eki görevini icra ettiği de görülmüştür:

“Genç bir adamdır, ama hiç de **yakışıklı** sayılmaz.” (TS 2112) (**yakış-ıklı: yakış-an +Ø** değil **güzel**)

“Seçmenlerimiz sizin daha bir **oturaklı**²⁷, daha bir ağırbaşlı, daha bir ölçülü olmanızı isterler.” (TS, 2009: 1520) (**otur-aklı: oturan değil ağır başlı, sakin**)

“9 aydır **tutukluyum**.” (Hür. 19) (**tut-uklu: tutulmuş değil mahkûm**).

Eski Türkçeden günümüz Türkçesine fonetik ve morfolojik bakımından seyrini inceleme konusu yaptığımız **-(A/I)kII** eki hakkında ortaya çıkan bilgiler şöyle bir sonuca bağlanabilir:

²⁵ Banguoğlu “fiilden üreme isimler” başlığı altındaki ara başlık halinde “-ek Adları” na örnek verirken: “Bu yalın adlardan bazıları -li eki ile kullanışlı sıfatlar yaparlar: *sürekli, dokunaklı, okunaklı, oturaklı*.” açıklamasını yapar (Banguoğlu, 2000: 231).

Emre ise “*okunak, dokunak, süre...* sıfatları şekilce “iyi ve kolay okunan”, “çok okunan”, “çok süren” anlamını vermeğe yeter olmalı idi; halbuki fiil isminden türemiş li- yapılı isimlerle denkleşerek *okunaklı, dokunaklı, sürekli* diye kullanılmışlardır; bunun neticesi olarak *okunak, dokunak, süre...* eylem ismi gibi duyulmağa başlamıştır.” (Emre, 1945: 169) açıklamasını yapmakla aslında, “okunak” ve “okunaklı”, “dokunak” ve “dokunaklı”, “süre” ve “sürekli”nin anlam bakımından farkı olmadığına işaret etmektedir, dolayısıyla da **-(A/I)kII** ekine.

Tietze, “dokunaklı ‘insanın içine işleyen (söz)’ < *dokunak [dokun-II +EO. Fiilden nomen actionis yapan -ak genişlemesi...” (Tietze, 2002: 638) açıklamasını yaparken *okunaklı* kelimesini ise “okun-aklı” şeklinde tahlil eder.

²⁶ Mesela “*titrekli boldı...*” (ME 1) ‘*titreyecek oldu*.’

²⁷ “**Oturaklı** bir masa bu.” gibi bir cümle düşünülürse *otur-ak (yapım eki)+lı (sıfatlama eki)* (oturaklı: oturağı olan) şeklinde bir tahlil söz konusu olur.

1. Ekin Eski Türkçedeki şekli $-(A/I)GII(G)$ 'dir. Uygur Türkçesi ve günümüz Türkçesinde aynı fonksiyonda düz-geniş ünlülü olarak da kullanıldığı göze alınarak bu şekilde işaretlenmesi uygundur.

2. Köktürk kitabelerinde sadece bir örnekte kullanılan bu ekin, söz konusu bütün şiveler içinde en fazla Uygur ve Karahanlı Türkçelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

3. Ekin, fonetik bakımdan geçirdiği değişiklikler bakımından şivelere göre kullanımını şu şekildedir: Köktürkçede $-(I)KII$ ($G/> K/$, ötümsüzleşme, $G\#> \emptyset$, erime); Uygur Türkçesinde $-(A/I)GIIG$, $-(I)GII$ ($G\#>\emptyset$, erime); Karahanlı Türkçesinde $-(I)KIIG$ ($G/>K/$, ötümsüzleşme), $-(I)GII$ ($G\#>\emptyset$, erime); Harezmi Türkçesinde $-(I)GIIG$, $-(I)GII$ ($G\#>\emptyset$, erime); Kıpçak Türkçesinde $-(I)GIIG$; Çağatay Türkçesinde $-(I)GIIG$, $-(I)GIIG$ ($G\#>K\#$, ötümsüzleşme), $-(I)GII$ ($G\#>\emptyset$, erime); Eski Anadolu Türkçesinde $-(I)KII$ ($G/>K/$, ötümsüzleşme, $G/>>h/$ sızıcılaşma), Türkiye Türkçesinde ise $-(A/I)KII$ şeklinde kullanılmaktadır.

4. Ekin düz-geniş ünlülü kullanımının ilk defa Uygur Türkçesinde, en fazla örneğinin ise Türkiye Türkçesinde olduğu görülmüştür. Bu bir tabakaya işaret edebilir.

5. İcra ettiği fonksiyonların dağılımına göre ekin; Köktürkçe, Uygur ve Çağatay Türkçesinde sadece sıfat fiil; Karahanlı ve Harezmi Türkçesinde sıfat fiil ve isim fiil (Karahanlı Türkçesinde bir örnekte yapım eki görevinde olduğunu da hatırlatmak kaydıyla); Kıpçak, Eski Anadolu ve Türkiye Türkçelerinde ise sıfat fiil ve yapım eki fonksiyonlarını icra ettiği belirlenmiştir. Bu tabloya göre günümüzde, ek isim fiil fonksiyonunda hiçbir şekilde kullanılmamaktadır.

6. Buna göre, fonksiyona dayalı bir bakış açısı ile incelendiğinde günümüz Türkçesinde sıfat fiil veya yapım eki fonksiyonu gerçekleştirdiği görülen ekin, gramer çalışmalarında bu iki üst ek kategorisinin mensubu görev elemanı olarak kaydedilmesi gerekmektedir.

7. Günümüz Türkçesi standart yazı dilinde işlek olmayan bu ekin, diğer Türk şiveleri ve Türkiye Türkçesi ağızlarındaki durumu da ayrı bir çalışmanın konusu olarak ele alınabilir.

Kısaltmalar

AL	: Abuşka Lügati (Giriş-Metin-İndeks)
DKu.	: Deli Kurt
DLT I	: Divanü Lûgati't Tercümesi I
DLT II	: Divanü Lûgati't Türk Tercümesi II
DLT IV	: Divanü Lûgati't Türk Dizini "Endeks"
ETY	: Eski Türk Yazıtları
FŞ	: Ferhâd ü Şîrin

G	: Güney yüzü.
GÜ	: Geçitteki Ülke
H	: Hurşîd-nâme (Hurşîd ü Ferağşâd)
Huas.	: Huastuanift
Hür.	: Hürriyet Gazetesi
İMVS	: İrşâdü'l-Mülük Ve's-Selâtin
KB	: Kutadgu Bilig I Metin
KÇ	: Doğu Türkçesinde Bir Kur'an Çevirisi
KBD	: Kadı Burhaneddin Divânı
ME	: Mukaddimetü'l-Edeb
MM	: Mu'înü'l-Mürîd
S	: Safahat
Sİ	: Sedd-i İskenderî
St.	: Star Gazetesi
Tar.S	: Tarama Sözlüğü I A-B
T I	: Tonyukuk Âbidesi
TS	: Türkçe Sözlük
Y	: Yaban
YKI	: Yatağına Kırgın Irmaklar

Kaynaklar

- ALKAN, A. T. (1999). *Yatağına Kırgın Irmaklar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ALPAYTEKİN, G. (1994). *Ferhâd ü Şîrîn- Ali-Şîr Nevâyî*. Ankara: TDK Yayınları.
- ALYILMAZ, C. (1994). *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları.
- ARAT, R. R. (1999). *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: TDK Yayınları.
- ATALAY, B. (1985). *Divanü Lûgati't Tercümesi I*. Ankara: TDK Yayınları.
- ATALAY, B. (1985). *Divanü Lûgati't Türk Tercümesi II*. Ankara: TDK Yayınları.
- ATALAY, B. (1986). *Divanü Lûgati't Türk Dizini "Endeks"*. Ankara: TDK Yayınları.
- ATSIZ, H. N. (2011). *Deli Kurt*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- AYAN, H. (1979). *Hurşîd-nâme (Hurşîd ü Ferağşâd)- Şeyhoğlu Mustafa*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- BACANLI, E. (2010). -(X)p tur- (/dur-) Art Fiilinin Durağanlaştırma İşlevi. *Turkish Studies, Volume 5/4 Fall*.
- BANGUOĞLU, T. (2000). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.

- BAYRAKTAR, N. (2004). *Türkçede Fiilimsiler*. Ankara: TDK Yayınları.
- DENY, J. (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)* (çev. A. U. Elöve). İstanbul: Maarif Matbaası.
- ECKMANN, J. (2003). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar* (haz. O. F. SERTKAYA). Ankara: TDK Yayınları.
- ERASLAN, K. (1980). *Eski Türkçede İsim-Fiiller*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ERDAL, M. (1991). *Old Turkic Formation A Functional Approach to the Lexicon Vol. I*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- ERGİN, M. (1980). *Kadı Burhaneddin Divânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ERGİN, M. (2001). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERSOY, M. Â. (1974). *Safahat*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Basımevi.
- GABAIN, A. V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri* (çev.: M. AKALIN). Ankara: TDK Yayınları.
- GEMALMAZ, E. (1990). *Eski Türkçenin Ekliği*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fak. TDE Eğitimi Bölümü.
- GÜLENSOY, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I A-N*. Ankara: TDK Yayınları.
- GÜLSEVİN, G.- BOZ, E. (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- GÜZELDİR, M. (2002). *Abuşka Lüğati (Giriş-Metin-İndeks)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- HATİBOĞLU, H. (1974). *Türkçenin Ekleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- KARAAĞAÇ, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARADOĞAN, A. (2008). Türkiye Türkçesinde Yeni Bir Sıfat-fiil Eki: -I. *bilig yaz/ S. 46*.
- KARAOŞMANOĞLU, Y. K. (1996). *Yaban*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- ORKUN, H. N. (1987). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- SÂMÎ, Ş. (1989). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- SEPETÇİOĞLU, M. N. (2004). *Geçitteki Ülke*. İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Star Gazetesi* (2012).
- Tarama Sözlüğü I A-B* (1988). Ankara: TDK Yayınları.

- TIETZE, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı Birinci Cilt A-E*. İstanbul-Wien: Simurg Yayınları.
- TOPARLI, R. (1992). *İrşâdü'l-Mülük Ve's-Selâtin*. Ankara: TDK Yayınları.
- TOPARLI, R.- ARGUNŞAH, M. (2008). *Mu'înü'l-Mürîd* (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım). Ankara: TDK Yayınları.
- TÖREN, H. (2001). *Sedd-i İskenderî- Alî Şîr Nevâyî*. Ankara: TDK Yayınları.
- TUNA, O. N. (1960). Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller. *TDAY-Belleten*, s. 213-282.
- TUNA, O. N. (1986). *Türk Dil Bilgisi (Fonetik ve Morfoloji)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü.
- TURAN, Z. (2007). Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?. *IV. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, 24-29 Eylül 2000*, TDK Yay.: 856/ II, Ankara, s. 1835-1844.
- TURAN, Z. (2012). Eski Türkçe Döneminde Bir Morfofonetik Karşıtlık Sorunu. *(TEKE) Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 1/1*, s. 69-80.
- Türkçe Sözlük* (2009). Ankara: TDK Yayınları.
- ÜMRAN, S. (1945). *Huastuanift- F. W. K. MÜLLER- A. V. GABAİN* (1945); *Uigurica IV-İstanbul: Bürhaneddin Erenler Basımevi*.
- YÜCE, N. (1988). *Mukaddimetü'l-Edeb Hıvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şuster Nüshası* (Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks). Ankara: TDK Yayınları.